

Ключевые слова: информационное управление, информационное противоборство, концепция, стратегия, сценарий.

Lyvenko V. I. Information management: the conceptual core of information warfare.

The article deals with the theoretical foundations of information management. Analyzed the stages of implementation of information management.

Keywords: information management, information warfare, concept, strategy, scenario.

**Васильєва І. В.,
Кірієнко С. В.**

БІОЕТИКА В КОНТЕКСТІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЗНАНЬ

Стаття присвячена аналізу основних факторів, що зумовлюють появу біоетики, пов'язаних із загальним процесом розвитку науки і філософії, зміною парадигм знань у ХХ столітті.

Ключові слова: філософія, наука, біоетика, спеціалізація, інтеграція, міждисциплінарний, парадигма, постнекласична наука.

Серед сучасних наук, які ґрунтуються на міждисциплінарних підходах, біоетика займає особливе місце, оскільки намагається дати відповіді на комплекс питань, пов'язаних з життєдіяльністю людини у сучасному технізованому, інформатизованому і глобалізованому світі не тільки з наукових (природничих, гуманітарних), а й гуманістичних позицій. Одночасно факт появи біоетики проблематизує ряд важливих уявлень про шляхи подальшого розвитку знання та культури, науки та філософії.

Проблемам біоетики присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Передусім слід відзначити фундаментальні підходи її фундаторів: А. Швейцера, В. Поттера, Е. Згречча, Р. Віча, Т. Бічампа, Дж.Ф. Чілдресса. У працях українських (С. Вековшинина, Л. Кулініченко, Ю. Кундієв, В. Москаленко, В. Нападиста, М. Попов, С. Пустосвіт та ін.), російських (Р. Апресян, А. Гусейнов, Б. Юдін, П. Тищенко та ін.), білоруських (Т. Мишаткіна, Е. Фонотова, С. Денисов, Я. Яскевич) учених досліджуються питання предмета біоетики, її структури, принципів, обґрунтовуються підходи щодо окремих біоетичних і біомедичних проблем.

Метою статті є дослідження виникнення біоетики в контексті розвитку науки та філософії, загальної тенденції до інтеграції знань.

Кожна галузь знань має свій особливий, лише їй притаманний, комплекс чинників, що зумовлюють її генезу та подальший розвиток. Пояснення певної науки лише через опис предмета дослідження та методології, звичайно, буде неповним. Історія не має смислу без змістовних культурних та пізнавальних подій, процесів, що її наповнюють, а наука та культура, в свою чергу, не існують без історії. Знання, культура, форми діяльності – принаймні в своїй частині – принципово змінні. Не існує застиглих *зразків* пізнавальної діяльності, що несуперечливо та повно пояснювали б процес пізнання, хоча якщо й існують, то лише як його хибні або обмежені тлумачення. Також спотвореним та обмеженим буде опис наукової або філософської галузі без врахування взаємодії з іншими галузями чи навіть з культурою в цілому. Так само, як явище культури чи пізнання не існує поза історією, так само воно не існує ізольовано, окремо, а лише враховуючи як змінність, так і взаємодію, а ще історичний перебіг взаємодії галузей знань між собою та з рештою явищ культури, можна претендувати на адекватне розуміння.

Будь-яка галузь знань має власний, *неповторний характер змінності* чи *характер історичних змін*, якщо вдаватись до образного порівняння, то це як ріка, що має власне русло та неповторний плин води. Характер історичної змінності обумовлюється певною логікою. У цій логіці можна виокремити дві взаємопов'язані складові, що відображають, з одного боку, власне внутрішню логіку розвитку предмета, з іншого боку, зовнішні чинники, характер взаємодії дисципліни з іншими дисциплінами, галузями науки та культури тощо. Тобто йдеться про внутрішні та зовнішні чинники цього процесу.

Кожна галузь знань має власний характер історичної змінності, виразно неповторний та показовий, який так чи інакше складається з двох зазначених частин. Так, наприклад, частину філософських дисциплін у певному сенсі можна вважати взагалі незмінними, якщо врахувати, що існує ряд питань, які ніколи не знаходили, не мають досі, і, можливо, ніколи не матимуть остаточної відповіді – це питання, які прийнято почасти іронічно, скептично, а почасти серйозно називати «одвічними». Ситуацію з цими питаннями можна характеризувати як незмінність, постійність, застиглість, невразливість, недосяжність (для впливу чи зусиль), або, залежно від настанов чи настрою, як безплідність, відкритість... Проте якщо не враховувати відсутність або неможливість остаточної відповіді, то можна констатувати бурхливі зміни в розумінні цих питань від епохи

до епохи, від мислителя до мислителя: питання змінюються, збагачуються тлумаченнями, не знаходячи остаточного вирішення ...

Певна незмінність протягом цілих епох, постійність, сталість, застиглість, дійсно характеризує фундаментальне філософське знання, і не слід зневажати ані негативні оцінки цього факту, ані виправдальні настрої. З іншого боку, характер *взаємодії* філософії з рештою явищ культури ніколи не залишається незмінним, не характеризується ніякою сталістю, тут можна спостерігати навіть цілком спрямований процес – утворення нових дисциплін з дерева філософії та перетворення частини умоглядних питань на предмет досвідної науки.

Характер змінності в точній або в досвідній науці є дещо іншим, тут ми можемо спостерігати протилежність постійності – для науки характерні динамізм, принаймні безперервні, спрямовані зміни. Логіка існування науки є логікою змін: у найпростішому тлумаченні кожен наступний етап історії науки повинен мати деякі переваги перед попереднім, хоч і не завжди очевидно – які саме. Для науки, за задумом, має бути характерним розвиток знань. Що таке дослідження, якщо не здобування нових або вдосконалення існуючих знань?

Пояснюючи *характер історичної змінності* досвідних та точних наук, філософи науки звертаються до ідей на зразок кумулятивізму, або ідеї наукових революцій. Обидва шляхи пояснення є абстрактними припущеннями щодо природи розвитку науки, наукового знання, полярно протилежними за значенням абстрактними схемами. Власне, кожна реальна концепція розвитку науки є певною комбінацією кумулятивістських уявлень та уявлень про революційний шлях розвитку знань. Взаємодія згаданих та інших ідей свідчить про відсутність однозначності у поясненні розвитку науки. Сам шлях розвитку наукового знання настільки складний, що, наприклад, Т.Кун наголошує на схильності самого наукового співтовариства ретроспективно спрощувати історію науки, полегшуючи собі розуміння: «Спокуса ретроспективно переписати історію завжди була всюдисующою та неподоланною. Але вчені завжди були більш схильні до спокуси зміни історії почасти через те, що результати наукового дослідження не показують жодної очевидної залежності від історичного контексту...» [2, 184].

Якщо говорити про загальні тенденції розвитку наук та філософії у взаємодії з культурою та багатоманітністю людської діяльності, то визначальною тенденцією протягом століть була тенденція до розгалуження природничого знання з поступовим звуженням сфери, що належала до філософської рефлексії, а відповідно, і послабленням впливу філософії на розвиток наукових знань. Факт спеціалізації

суперечить природі філософського знання, що тяжіє до узагальнень, філософії не лише не вдається гарантувати свою плідність для конкретних наукових пошуків, але навіть важко *визначити своє місце* серед знань, що розвиваються. К. Поппер свого часу звернув увагу на парадокс філософської самокритики щодо одного з напрямків філософії минулого століття: «Мені здається доволі парадоксальним, що філософи, пишаючись своєю вузькою спеціалізацією у сфері вивчення звичайної мови, однак вважають своє знайомство з космологією достатнім, аби висувати судження щодо відмінностей філософії та космології, і прийти до висновку, що філософія за своєю природою не може зробити в космологію жодного внеску» [5, 40]. Позиція Поппера показова: засуджуючи «самокаліцтво» філософії, якщо та заперечує свою роль у загальній структурі знань, що розвиваються, Поппер, однак, підтримує негативну оцінку стану справ у філософії порівняно зі станом справ у науці, перший він порівнює з «чимось, що нагадує купу руїн» [5, 34].

Щоб зрозуміти, що біоетика займає особливе місце, відіграє особливу роль в історії розвитку знань, слід поставити питання: поперше, які саме типи взаємодії знань або людської діяльності призвели до того, що з'явилась біоетика – настільки широка за обсягом комплексна міждисциплінарна наука?

По-друге, враховуючи, що засновник біоетики В. Р. Поттер обґрунтовував необхідність біоетики логікою розвитку природничого знання, яким чином вийшло так, що спрямована на спеціалізацію та заперечення філософської невизначеності природнича або точна наука повертає до біоетики, що має яскраво виражений філософський характер?

На фоні попередніх міркувань зрозуміло, що, принаймні, особливостями біоетики серед інших дисциплін (і комплексних дисциплін зокрема) є поєднання далеко неспоріднених галузей знань та культури; переоцінка процесу спеціалізації і самого співвідношення цих галузей.

У цьому смислі біоетика відрізняється від решти дисциплін тим, що порушує наявні загальні тенденції, характер історичних змін та їх логіку: біоетика не просто поєднує галузі – вона повертає філософію в процес розвитку конкретних знань в іншій, щоправда, ролі, застосовуючи інші вимоги, тоді як раніше головною тенденцією була тенденція витіснення філософії з процесу розвитку конкретних знань. Процеси диференціації знань, розгалуження дисциплін, збільшення їх кількості та спеціалізації супроводжувалися постійним збільшенням трудомісткості окремих досліджень, все більшою взаємодією науки та

економіки, самого життя суспільства. Приклад фізики є достатньо красномовним: якщо на початку розвитку сучасної фізики вчений міг вдовольнитись лабораторією, що була облаштована на його власні кошти, де сам створював прилади для дослідів, то до теперішнього часу фізика не просто розділилась на теоретичну та експериментальну, але загалом наразі найважливіші дослідження не можуть бути запланованими та здійсненими однією людиною, вони вимагають зусиль великих *інтернаціональних* колективів, а кошти на спорудження приладів на зразок великого адронного колайдера утворюються завдяки внескам з бюджетів багатьох розвинених держав. Отже, напрямок розвитку науки у сучасних умовах постає не просто як суспільна, а як глобальна тенденція. У рамках цієї глобальної тенденції уявити собі подолання ряду чинників, що спонукають до спеціалізації, подальшого зрощення суспільного життя та процесу безперервного розвитку науки в подальшій деталізації досліджень та до розподілу праці між науковцями, дуже важко. У першу чергу, спеціалізація забезпечує певний рівень компетентності особистості у тій галузі, де вона працює. І економічно, і за логікою розвитку знання, і за логікою дослідницької діяльності, і за логікою своєї соціальної ролі, – *позитивна* наука (термін, винайдений Контом, напрочуд вдалий для того, щоб позначити все нефілософське знання) спрямована на деталізацію досліджень та спеціалізацію наукового персоналу дослідницьких установ, а також на постійну інтенсифікацію взаємодії науки та суспільства. Отже, переоцінка процесу спеціалізації є особливою подією в історії розвитку знання, історичним зламом, навіть претензією на епохальний злам. Відомо, що існує протягом декількох останніх десятиріч тенденція до утворення комплексних дисциплін на зразок астробіології або біофізики. Виникає питання, чи не можна пояснити появу біоетики загальною *культурною* тенденцією до інтеграції знання, яка в свою чергу є закономірним результатом розвитку знання і культури в цілому?

Як відомо, історія розвитку науки постає як складне, суперечливе поєднання процесів диференціації та інтеграції. Культурно-історичний розвиток супроводжувався освоєнням людиною все нових і нових сфер реальності, а відповідно й опануванням нових об'єктів досліджень, відокремленням предметів і методів окремих наук, специфікацією і спеціалізацією наукових знань. Водночас з культурним і науково-технічним поступом людства зростає потреба у синтезі знань, що знаходить свій вираз у посиленні тенденції до інтеграції, створення міждисциплінарних зв'язків як між однопорядковими науковими

дисциплінами, так і науковими дисциплінами, які належать до різних груп наук (природничих, соціально-гуманітарних, технічних тощо).

Український філософ О. Перова проаналізувала концептуальні і методологічні зміни у дослідженні живого в процесі переходу від класичної до некласичної і до сучасної постнекласичної моделі науки [4, 72-96]. На її думку цінністю класичної науки вважалося об'єктивно-істинне знання, процес наукового дослідження уявлявся як раціональне пізнання предмету, так би мовити, зі сторони [4, 74]. На цьому етапі формуються обмеженодисциплінарні, локально-фрагментарні підходи. Саме такими, як вважає професор М. Попов, «є клінічні знання в медицині як відображення початкового і традиційного вивчення та лікування окремих органів і систем людського тіла» [3, 29]. Прикладом можуть бути і деякі напрями теоретичної та клінічної медицини, такі як гістологія, ембріологія, офтальмологія, урологія тощо.

Некласична модель науки (кінець XIX – перша половина XX ст.), яка ґрунтується на еволюційних підходах, полісистемності, популяційному стилі мислення актуалізувала значення міждисциплінарного синтезу між суміжними науковими дисциплінами, тобто інтеграційних зв'язків всередині окремих груп (підсистем), наук. Цей процес можна умовно позначити як перший рівень міждисциплінарного синтезу.

Проявами цього процесу в природничих науках можна вважати виникнення біоорганічної хімії, біохімії, біофізики та ін., посилення в медицині орієнтації на врахування взаємозв'язків і взаємозалежностей між різними органами та системами людського організму, формування підходу до людини як до цілісного організму.

З становленням постнекласичної науки, яка вибудовується на засадах плюралістичності, холізму, методології синергетики інтенсивно розвивається міждисциплінарний синтез другого рівня: між дисциплінами, які належать до різних груп наук. З середини XX ст. починають виникати міждисциплінарні інтегративні науки, які пов'язані з дослідженням різних аспектів здоров'я людини: психологія здоров'я, соціологія медицини, соціологія здоров'я, екологічна етика тощо. Наприклад, соціологія медицини як галузь соціології, що ґрунтується на міждисциплінарних підходах, інтегрує підходи медицини з підходами соціально-гуманітарних наук: соціології, психології, соціальної психології, культурології, антропології. Сьогодні простежується тенденція гуманітаризації не тільки природничих, а й прикладних, технічних знань, які постають швидше як засоби гуманізації людини і суспільства.

З постнекласичною наукою пов'язується і феномен «пост науковості», оскільки йдеться про інтеграцію наукових (раціональних) і ціннісно-нормативних підходів, які містяться не тільки у філософії, етиці, а й в інших формах духовної культури, передусім релігії. Українські науковці Ю. Канигін, В. Кушерець наголошуючи на дедалі чіткіших проявах своєрідного **синкретизму** (злиття, нерозчленованості) науки післявоєнного часу (постнекласичного) і християнського вчення, особливо помітного в епоху кібернетики й інформатики, посилаються на слова А. Ейнштейна: *«Коли наука зробить своє головне зусилля й підніметься на свою головну вершину, вона там знайде релігію»* [1, 86]. У певній мірі слухність цієї думки підтверджує і розвиток сучасних інтегративних напрямів, які по суті виходять за межі міждисциплінарності: валеології, валеософії і особливо біоетики.

Методом біоетики є аналіз не суто раціональний або філософський, а швидше критичний, який ґрунтується на розумі, просвітленому вірою. На формування біоетичних підходів значний вплив мала християнська філософія: томізм з його ідеєю відсутності бар'єрів між релігією та філософією, містикою та наукою; неотомізм, який здійснив антропоцентричний поворот від людини до Бога, в ракурсі екзистенції людини в реальному світі, який вважає особистістю й людину, яка не може реалізувати свої розумові здібності. Подібні думки були властиві і представникам релігійного екзистенціалізму (Г. Марсель, К. Ясперс, М. Хайдеггер), стверджуючи, що тіло є феноменом «Я» людини, співпринципом і знаком індивідуальних відмінностей.

Хоча, на наш погляд, пояснення появи біоетики як результату загальної тенденції до інтеграції знання у XX столітті є також прийнятним, але можна помітити деякі тонкі відмінності, зокрема:

- утворення комплексних дисциплін не обов'язково є тенденцією, протилежною спеціалізації, адже компетентність, наприклад, біофізика не є сумою компетентностей біолога та фізика, це, насправді, може бути подальша спеціалізація – спеціаліст буде компетентний лише в тій частині біології, яку вдається дослідити за допомогою методів фізики, і фізику в тій мірі і в тій частині, яка застосовується для дослідження біології, але не більше. Отже, насправді ми маємо не одну інтегровану спеціалізацію, але 3 спеціалізації: фізик, біолог, біофізик, і жоден з них не може замінити іншого і т.д.;

- нова комплексна наука, що виражає тенденцію до інтеграції знань протягом останніх десятиріч, як правило, залишається в рамках наукового знання, претендує на розвиток знання, яке може характеризуватись як позитивне, тоді як біоетика ніби погоджується на ту саму «не-позитивність», що притаманна філософії протягом всієї її історії. Біоетика, на думку В. Р. Поттера, – це «нова мудрість, котра об'єднує біологічні знання та загальнолюдські цінності» [6, 13];

- біоетика все ж базується на тому, чи починається з того, що дає вустами свого засновника В. Р. Поттера відверто негативну оцінку самій загальній тенденції спеціалізації в цілому, тобто виступає зі світоглядною позицією, в рамках якої спеціалізація як панівна донедавна тенденція розвитку більшості наук піддається критиці. Цим біоетика відрізняється від більшості новоутворених комплексних дисциплін і вирізняється в загальній тенденції розвитку знання в цілому, бо, як правило, комплексна дисципліна не містить загальних суджень щодо ролі спеціалізації чи інтеграції в розвитку людського знання і не розглядає, не аналізує тенденції розвитку знання як свій *предмет*. Тоді як біоетика претендує на роль регулятора розвитку знання, а не лише на роль однієї з його галузей.

Позаяк претензія на регулювання знання, яка далеко не завжди сприймалась як виправдана, характерна для філософії, то чи не є поява біоетики певним поверненням філософією собі ролі, на яку вона претендувала протягом всієї історії, хоча ніколи остаточно не досягала?

Чи можна стверджувати, що розвиток знань пройшов коло і повернувся у вихідну точку? Тобто чи можна побачити закономірність, в тому, що знехтувана спочатку вимога філософів щодо цілісності, смислової насиченості та гуманітарної зорієнтованості знання раптом виявляється важливою, навіть повертається з *необхідністю*? Мабуть, поява філософських концепцій на зразок гегелівської, де пізнання замикається в коло, тобто такої, що твердила б щось подібне до такого: «філософська мудрість відчуває себе в науку, щоб потім знову повернутись до себе у новій якості або на новому рівні» – вже неможлива. Слід, зокрема, все ж зауважити, що коли представники природничих наук звернулись до біоетики і таким чином визнали необхідність питань філософського плану, повернення науковців до філософії в примітивному смислі не відбулось: біоетика не є повторенням філософії чи її частини хоч би й на новому рівні – це є *нове інтегративне утворення*. У біоетиці, точніше в супутній до неї практиці, ми знаходимо заперечення певних рис філософії. Зокрема, якщо для філософії, як її традиційно розуміють, характерним є

плюралізм – багатоманітність концепцій, і його подолання було б протиприродним для філософського мислення, то для біоетики, якщо її розглядати саме у практичному застосуванні, характерне змушене спрямування на певне подолання плюралізму. Незважаючи на представленість ряду концепцій та ідей у полі мислення і дискусійному полі, біоетика прагне (і змушена через свою безпосередню практичну спрямованість) до єдиного вирішення кожної ситуації. Це цілком доцільно, наприклад, при вирішенні долі піддослідних тварин або шкідливого виробництва, але це не є рисою філософії: плюралізм є і слабкістю філософії і одночасно її важливою особливістю – вимушеною і показовою водночас. З іншого боку, в своїй теоретичній частині біоетика має спиратись на багатоманітність поглядів чи не більшою мірою, ніж традиційне філософське знання, адже якщо філософська школа чи напрям можуть у власних рамках вважати вирішеними деякі питання і сприймати свою позицію як основну, ігноруючи принаймні частину потенційних опонентів, то біоетика має інакшим чином враховувати коло можливих поглядів через ту обставину, що багатоманітність позицій не регулюється біоетикою, а надається їй соціумом. Тому в теоретичній частині та у викладанні зокрема біоетика залишається плюралістичною за характером. Ця та ряд інших принципових відмінностей не дозволяють побудувати інформативну абстрактну схему повернення тенденцій розвитку знання по колу до своїх витоків.

Таким чином, становлення біоетики є проявом інтегративних тенденцій, властивих постнекласичній моделі науки, які виходять за межі міждисциплінарності, поєднуючи наукові (раціональні) та ціннісно-нормативні підходи, які містяться у філософії, етиці, релігії та інших формах духовної культури. Тому виникнення і природу біоетики можна пояснити загальною культурною тенденцією до інтеграції знань, властивою сучасному суспільству.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Канигін Ю.М., Кушерець В.І.* Біблія та майбутнє науки: орієнтири сучасних знань. – Вид. 2-ге, допов. – К.: Т-во «Знання» України, 2009. – 163 с.
2. *Кун Т.* Структура научних революцій. – М.: Прогресс, 1977. – 300с.
3. *Москаленко В.Ф., Попов М.В.* Біоетика: філософсько-медичні проблеми. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 218 с.
4. *Перова О.Є.* Філософські аспекти біоетики: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 160 с.

5. *Поттер К.* Логика и рост научного знания. – М.: Прогресс, 1983. – 605 с.
6. *Поттер В.Р.* Биоэтика – мост в будущее. – К.: Изд. Вадим Карпенко, 2002. – 216 с.

Васильева И. В., Кириенко С. В. Биоэтика в контексте тенденции интеграции знаний.

Статья посвящена анализу основных факторов, влияющих на появление биоэтики, связанных с общин процессом развития науки и философии, сменой парадигм знания в XX веке.

Ключевые слова: философия, наука, биоэтика, специализация, интеграция, междисциплинарный, парадигма, постнеклассическая наука.

Vasylieva I. V., Kirienko S. V. Bioethics in the context of trends of knowledge integration.

The article analyses the main factors that contribute the emergence of bioethics, factors related to the general process of development of science and philosophy, changing paradigms of knowledge in the twentieth century.

Keywords: philosophy, science, bioethics, specialization, integration, interdisciplinary, paradigm, postnonclassical science.

Кравченко А. А.

СВОБОДА І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК УМОВА САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТІ

У статті досліджена проблема формування і розвитку особистості учня в освітньому процесі. Свобода передбачає необхідність звернення до людської самості, а відповідальність є атрибутом діяльності вчителя як співпричетності до особистості учня.

Ключові слова: свобода, відповідальність, саморозвиток, об'єкт, суб'єкт, турбота, творчість, освіта.

Загострення «ціннісного релятивізму», який панує в наш час, обумовлює потребу у *догматичному авторитеті*, який дозволяв би подолати сумніви та вагання. Освіта в цьому контексті постає перед необхідністю або утворювати чітку ціннісну ієрархію, що у наш час тотального плюралізму та байдужості є неможливим, або створювати умови для формування в учнів здібності *критично* та *творчо* конституювати критерії вибору, спираючись не на наявні ідеологеми та міфи, а на «живий досвід» загальнолюдської культури. Звичайно,